

August Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm*'i Bağlamında Yeniden Çeviri ve Çeviri Eleştirisi: Bir Üst-Eleştiri Çalışması

Seda TAŞ¹

Öz

Bu çalışmanın amacı August Bebel'in *Die Frau und der Sozialismus* (1879/1985) adlı eserinin Türkçedeki çevirileri aracılığıyla yeniden çevirinin ve çeviri eleştirisinin rolünü sorgulamaktır. İşçi sınıfı ve kadın özgürlük mücadelesinin Almanya'da önemli bir simgesi haline gelen yazar Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm*'i kadın kurtuluşunu, insanlığın kurtuluşuna giden yolda en önemli adım olarak nitelendirmesi ve ataerkil düzende kadın sorununu çarpıcı bir biçimde ele alması nedenleriyle, yayınlandığı yıldan itibaren büyük yankılar uyandırmış ve kısa sürede çeşitli dillere çevrilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan ve günümüzde artık kadın özgürleşme mücadelesinde neredeyse bir klasik olarak kabul edilen metnin Türkçe çeviri serüvenine gelince, farklı dönemlerde çevrildiği, sadeleştirilip başka bir yazara ait ek bir metin ile yeniden basıldığı ve son olarak "tam metin" vurgusu ile yeniden çevrildiği görülmektedir. İlk erek metin, çevirmenin çevirideki amacını ve kaynak metin olarak temel aldığı metne ilişkin açıklamalarını barındıran bir çevirmen ön sözüne sahiptir; sadeleştirilerek iki kitap halinde farklı yıllarda yeniden basılmıştır. Son erek metin ise, ilk erek metin olduğu düşünülen metne yönelik bir çeviri eleştirisine "yayıncının notu" başlığıyla ana metinden önce yer veren bir yeniden çeviridir. Bu bağlamda, çalışmada öncelikle kitap kapağı, çevirmen ön sözü ve yayıncı notu gibi yan metinlerden (Genette, 1997) yararlanılarak ilk erek metin ve yeniden çeviri arasında nasıl bir ilişki kurulduğu betimlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca son erek metin yayıncının yeniden çevirideki amacını ve "tam metin" olma iddiasını ön plana taşıdığı, çevirileri karşılaştırarak ilk erek metnin çevirmeni ile çevirisine yönelik eleştiride bulunduğu bir yayıncının notu aracılığıyla çeviri eleştirisine de yer vermektedir. Çalışmada son olarak söz konusu bu çeviri eleştirisinden hareketle, yan metinler odağında yapılacak okumayla, bir üst-eleştiri çalışması geliştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Yeniden çeviri, çeviri eleştirisi, üst eleştiri, yan metin, *August Bebel*, kadın ve Sosyalizm.

Retranslation and Translation Criticism in the Context of August Bebel's *Woman and Socialism: A Study of Meta-criticism*

Abstract

This study aims to examine the role of retranslation and translation criticism through Turkish translations of August Bebel's work entitled *Die Frau und der Sozialismus* (1879/1985). Due to the fact that Bebel's *Woman and Socialism* regards salvation of woman as the most significant step for the salvation of humanity and scrutinizes the position of women in the patriarchal structure, it attracted a great deal of attention and was translated into many languages in a short period of time. When it comes to the Turkish translations of the work, which is accepted as a classic in the struggle of women liberation at the present time, we see that it was translated at different times, simplified and reprinted together with an additional text of another author and lastly retranslated with an

¹ Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, stone.seda@gmail.com, sedatas@trakya.edu.tr [Makale kayıt tarihi: 27.6.2018-kabul tarihi: 15.8.2018]

emphasis of the “full text”. The first target text has a translator’s preface comprising explanations on the translator’s purpose and on the text used as the source text. It was simplified and reprinted at various times and also published as two books. The last target text is a retranslation and includes a translation criticism before the main body of the text. It is entitled as publisher’s note and involves a criticism regarding the belief that the previous translation was the first target text in Turkish. Within this context, this study will first try to describe what sort of a relation is established between the first translation and retranslation analyzing from paratexts (Genette, 1997) such as the book cover, the translator’s preface and the publisher’s note. Additionally, the last target text embodies a paratext that explains the publisher’s purpose in retranslation, brings the claim of the “full text” to forefront and criticizes the first translator and her translation by comparing translations. Thus, this study will also try to develop a meta-criticism by focusing on this translation criticism.

Key words: Retranslation, Translation Criticism, Meta-criticism, Paratext, August Bebel, *Woman and Socialism*.

Giriş

Bu çalışmanın öncelikli amacı, yeniden çevirinin ve çeviri eleştirisinin rollerini August Bebel’in *Kadın ve Sosyalizm* adlı eseri bağlamında ele almaktır. Söz konusu eserin ilk çevirisi, yeniden basımları ve yeniden çevirileri çalışma kapsamında irdelenmektedir. Eser yayınlanır yayınlanmaz kadın mücadelesinde bir başucu kitabı haline gelmiş ve tartışmaların odağında uzun süre kalarak birçok dile çevrilmiştir. Türkçeye de iki defa farklı çevirmenler tarafından çevrilerek kazandırılmış ve zaman zaman Türkçede yeniden basımlarla varlık göstermiştir. Çalışmanın amacı ve bütüncesiyle doğru orantılı olarak, kuramsal çerçevede öncelikli olarak yeniden çeviri olgusu ele alınmakta, ardından da farklı yaklaşımlar odağında çeviri eleştirisine yer verilmektedir. Çalışmanın inceleme nesnesini oluşturan çeviri metinlerde yer alan kitap kapağı, çevirmen ön sözü ve yayıncı notu gibi yan metinler (Genette, 1997) çalışmaya temel alınarak ilk erek metin ve yeniden çeviriler arasında nasıl bir ilişki kurulduğu betimlenmektedir. Ayrıca, yeniden çeviride yer alan yayıncı notundan hareketle bir üst eleştiri önerisi sunulmakta ve yapıcı üst eleştirilerin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın sonunda, yan metinler odağında yapılan bir okuma ve kuramsal çerçevede bahsedilen konular ışığında sonuçlar tartışılmaktadır.

1. Yeniden Çeviri ve Rolü

Yeniden çevirinin yaygın bir uygulama olarak çeviribilim alanında kendine yer bulması ile birlikte, bu çeviri uygulamasının arkasında yatan nedenlerin neler olabileceği, neden belli metinlerin yeniden çevrildiği/mediği, yeniden çevirilerin ilk çevirilerden nasıl farklılaştıkları gibi çeşitli sorular çeviribilim araştırmacılarının da dikkatini çeken araştırma konuları haline gelmiştir. Bir kaynak metnin erek kültürde, art zamanlı veya eş zamanlı olarak farklı çevirmenler tarafından birden fazla kez çevrilmesi anlamına gelen yeniden çeviri kavramı, 1990’lı yıllarda çeviribilimci Paul Bensimon ve Antoine Berman’ın *Palimpsestes* dergisinin özel bir sayısında yer alan çalışmalarında ortaya atılmıştır. Araştırmacılar ilk çeviriler ve sonrakiler arasındaki farklılaşmaya odaklanarak, ilk çevirilerde erek kültüre bir adım atma amacıyla yabancılığın ve kültürel mesafenin azaltıldığını ve “yerleştirilmeye” (Bensimon,1990, s. ix) başvurulduğunu tespit ederler. Bu doğrultuda, sonraki çeviriler ilk çevirilerin eksikliklerini tamamlama, onları düzeltme veya iyileştirme, ilerleme kaydetme, kaynak metne daha yakın ve onun yabancılığını yansıtan bir çeviri olma gibi roller üstlenerek erek okurların karşısına

çıkabilirler. Hatta bu eksiklik ve ilerleme odaklı düşünceler, bir çeşit adım adım ilerleyen sarmal olarak düşünülerek “kaynak kültüre bir dönüş” (Gambier, 1994, s. 414) ve tamamlanma olarak da nitelendirilir.

Yeniden çevirilerin böyle bir eksiklik vurgusu ile mercek altına alınması sınırlı bir bakış açısının getirilmesine neden olarak olguyu açıklamada yeteriz kalmış ve yeniden çeviri üzerindeki farklı etmenlerin de göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmıştır. Çeviribilim araştırmacıları yeniden çeviri olgusuna toplumsal, kültürel, dilsel ve politik etmenler bağlamında yaklaşmışlar; zaman etmenini ön plana çıkararak “eskime” düşüncesini ileri sürmüş ve “güncelleme” ihtiyacından bahsetmişlerdir. Dahası yeniden çevirilerin ortaya çıkışını “erek kültürün tarihsel, kültürel ve dilsel konumlarında birçok değişiklik yer alması” (Paloposki ve Oittinen, 2000, s. 382-384); yeniden çevirilerin “olumlu bir pazarlama aracı” (Vanderschelden, 2000, s. 7) olarak kullanılmaları; “norm” etmeni ve “politik bir işlev” üstlenmeleri” (Kujamäki, 2001, s. 54-55); “erek kültürde oturmuş bir söylemin oluşmaması” (Susam-Sarajeva, 2003, s. 6); erek kültürde “dil değişimi ve biçim ve terminolojiyi güncelleme” (Tahir Gürçağlar, 2008, s. 234) gibi çeşitli nedenlerle ilişkili olarak açıklamışlardır. Ne var ki, yeniden çevirinin nedenleri bunlarla sınırlı olmayıp çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Hem örnek durum çalışmalarıyla hem de kapsamlı araştırmalarla bu nedenler yelpazesi desteklenmekte ve genişlemeyi sürdürmektedir. Fakat detaylı ve geniş açıklamalardan veya nedenler topluluğundan ziyade, bazen yeniden çevirilerin sadece “bir yenilik sunma” (Brisset, 2004, s. 39-67) veya “kabul görmüş bir metnin yeni yorumunu” (Venuti, 2004, s. 26-27) sunma gibi roller üstlenerek de erek okur kitleleriyle buluştuğu söylenebilir.

Yeniden çevirilerin nedenleri ne olursa olsun, ilk çeviriler ve yeniden çeviriler arasında kaçınılmaz olarak örtük ya da açık bir yarışın varlığı söz konusudur çünkü yeniden çeviriler “yeni” bir çeviri olmaları itibarıyla ilk çevirilerden az ya da çok bir farklılık barındırarak ortaya çıkmaktadırlar. Onlar ortaya çıktıklarında da, eşsüremlili ya da artsüremlili varlık göstermelerine bakılmaksızın, ister istemez ilk çevirilerle bir karşılaştırma düşüncesi oluşmakta; karşılaştırmada doğası gereği bir yarış düşüncesini beraberlerinde getirmektedir. Örneğin Pym (1998) “çevirinin üstlendiği farklı pedagojik işlevler ve metinlerin içerdiği bilgi açısından yarışıklarından” (s. 82-83) bahseder. Bu yarış düşüncesi, yeniden çevirilerde çok çeşitli boyutlarda şekillenebilir. Örneğin “ayrım yaratmak amacıyla, bazı çevirmenlerin çeşitli eksiklikleri vurgulayarak önceki çevirileri kötülemeleri” (Hanna, 2006, s. 223) olasıdır. Hatta çevirmenlerin kendi çevirilerini farklı göstermek istemeleri ve daha iyi bir çeviri sunduklarını, farklı bir yorum getirdiklerini iddia etmeleri söz konusu olabilir. Bu bağlamda, yeniden çeviriler herhangi bir yolla önceki çevirilere bir eleştiri de getirmiş ve çeviri eleştirilerine zemin hazırlamış olurlar. Benzer şekilde, yayınevlerinin farklı olduklarını ortaya koymaları veya kendilerini ön plana çıkarabilmeleri için yeniden çeviriler birer araç rolünü üstlenebilir. Bu durumda, çeviriler arasında aktif bir yarış oluşabilir. Yeniden çeviriler “bazen yayınevinin itibar ve kâr amaçları, bazen çevirmenin kendini ön plana çıkarma dürtüsüne” (Taş, 2015, s. 35) hizmet ederek çok çeşitli rolleri oynayabilirler.

2. Çeviri Eleştirisi ve Eleştirinin Rolü

Çeviri eleştirisi, temel olarak kaynak ve erek metnin çözümlemesi ve yorumlanması ile başlar. Kaynak ve erek metin karşılaştırmalı olarak incelenir; erek kültürdeki çeviri normları ve erek dil okurlarının beklentileri gibi çeviri sürecinde etkili olan pek çok farklı unsur da göz önünde bulundurulurerek erek metne yönelik çeviri değerlendirilmesi yapılır. Kuram ve uygulama arasındaki iletişimi devingen kılan çeviri eleştirisinde, eleştirimen incelemesini genel olarak belli bir bakış açısı veya anlayış, kurallar doğrultusunda yapar. Eleştirimenler bazı kuramlardan yola çıkarak eleştirilerini şekillendirirler. “Bir incelemenin kuramsal çerçevesini ve yöntemini belirtmeden kaleme alınan eleştiri yazılarında bile örtülü olarak kuramsal bir çerçeve ve bir yöntem vardır” (Bengi Öner, 1993, s. 26). Bu doğrultuda, çeviri

eleştirisinden, çeviri eleştirisinin gelişiminden söz ederken bu bölümde kısaca çeviribilim alanında çeviri eleştirisine yön veren belli başlı düşüncelerden ve kuramlardan kısaca bahsedilmesi gerekli görülmüştür.

Çeviri eleştirisinin temellerini kendi çeviri süreçlerine yönelik yazmış oldukları açıklamalarla aynı zamanda çeviri kuramının da temellerini atan çevirmenlerin, Cicero [İ.Ö. 106-43] ve Horace [İ.Ö.65-8] olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Cicero ve Horace, “sözcüğü sözcüğüne” ve “anlamı anlamına” çeviri yöntemlerini tartışmaya açarak “sözcüğü sözcüğüne” çevirmenin erek dil okurları için anlam sorunları oluşturabileceği düşüncesinden hareketle bu çeviri yöntemini reddederler. Bu bağlamda, her ne kadar erek odaklı bir bakış açısı sunsalar da, söz konusu ikili karşıtlık ile kuralcı bir tutum sergilemişlerdir. Benzer şekilde Fransız çevirmen Etienne Dolet [1509-1546] de, bir çevirmenin iyi bir çeviri yapabilmesi için belli başlı kurallardan ve ilkelerden bahsederken, hem kaynak odaklı hem de kuralcı bir tutumla “iyi” ve “doğru” çeviri vurgusun da bulunur. 17. yüzyılda yaşamış bir başka çevirmen John Dryden [1631-1700] da, şiir çevirisiyle ilgili kaleme aldığı yazısında çevirmeni çeviri sürecinde yönlendirebilecek ilkelerden bahseder. Aynı yüzyılın sonlarına doğru, çevirmen Alexander Tytler (1791) çeviri ilkelerini üç madde olarak sıralar. Çevirmen Henry Wadsworth Longfellow [1807-1881] ise, Dante'den yaptığı *Divina Comedia (İlahi Komedi)* çevirisine ilişkin yazdıklarında şiir çevirmeninin çevirideki görevini tanımlama çabasıdır. 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde, Eugene Nida (1914-2011) and Charles Taber (1928-2007) kaynak ve erek metin arasındaki eşdeğerlik arayışını kaynak metnin biçiminin korunduğu “biçimsel” ve kaynak metnin kaynak dilde yarattığı etkiyi erek dilde yaratması ve erek okurdan benzer bir tepki alması olarak ifade edilebilecek “devingen” eşdeğerlik olarak sınıflandırır. Öyleyse kaynak metinden yola çıkan, yine kaynak dil, kültür ve metin odağında değerlendirmelerde bulunan, ilkeler ve kurallar sıralayan bu yaklaşımlar ışığında, “20. yüzyılın kabaca ilk yarısını içine alan sürede oluşan kuramların hepsi kaynak-odaklı, süreç ağırlıklı ve kuralcıdır” denilebilir (Bengi Öner, 1993, s. 31).

Çeviribilim alanında gerçekleşen paradigma değişimleri ve gelişmelerle birlikte, çeviri eleştirisi de “kaynak odaklı” çeviri anlayışından, “erek odaklı” çeviri anlayışına, öznel yorumlarla şekillenen çeviri metin çözümlenmelerinden, çağdaş çeviribilim kuramlarına dayanan nesnel çeviri metin çözümlenmelerine geçiş yapmıştır. Bu doğrultuda “sadık”, “akıcı”, “iyi”, “güzel” gibi olumlu ya da “kötü”, “hatalarla dolu”, “yanlış çeviri” gibi olumsuz ifadelerle şekillenen kuralcı, yargılayıcı ve süreç ağırlıklı anlayışlarla yapılan çeviri eleştirileri terk edilmiştir. Bunların yerine çeviriyi erek kültürün bir ürünü olarak ele alan, çeviri sürecini, normlarını, işlevini, nedenlerini, ideolojiyi, çevirmenin normlarını ve bireyselliğini de içine alan dizgeli, daha kapsamlı, betimleyici, kuramlarla temellendirilmiş ve yapıcı çeviri eleştirilere doğru yönelim gerçekleşmiştir. Özellikle çeviribilim alanının temellerinin atılmasında tartışılmaz bir değere sahip olan James S. Holmes'un 1970'li yıllarda yazdığı “Çeviribilimin Adı ve Doğası” (“The Name and Nature of Translation Studies”), (1972/2000) başlıklı makalesiyle çeviribilimin özerkliği ilan etmesi, çeviri eleştirisi için de bir dönüm noktası olmuştur. Holmes'un bu çalışmasında oluşturduğu çeviribilim haritasının iki temel ayağı vardır. Bunlardan ilki olan salt alan altında kuramsal ve betimleyici alanlara; ikincisi olan uygulamalı alanın altında ise çeviri eleştirisine yer verilmiştir. Böylece hem çeviribilim alanının sınırlarını belirlemiş hem de alana ve çeviri eleştirisine bilimsel bir boyut kazandırılmıştır.

Holmes'un makalesinden hareketle, 1970'li yıllar itibariyle çeviribilim alanına yenilikler katan çalışmaların ortaya çıktığı gözlenir. Bunlar arasında en dikkat çekici olan ve çeviri eleştirisine de yeni bir yön kazandıran İsraili çeviri kuramcısı Gideon Toury'nin (1942-2016) erek odaklı kuramıdır. Çeviri kuramının merkezine normları yerleştiren Toury, betimleyici yaklaşımında “çevirilerin erek kültürün

gerçekleri” (Toury, 1985, s. 18-19) olduğunu ifade eder ve çeviri sürecinin normlar tarafından yönlendirildiğini vurgular. Çeviri normlarını çeviri politikası ve doğrulanlığını içeren “süreç öncesi normlar”; matris normları ve metinsel-dilsel normları kapsayan “süreç normları”; çevirinin kabul edilebilir mi yoksa yeterli mi olduğunu sorgulayan “öncül normlar” olmak üzere üçe ayırır. Böylelikle, çeviri eleştirisinde kaynak ve erek metin ilişkisi irdelenirken erek metnin erek kültürdeki yeri ve işlevi betimlenebilir, normlar ve kısıtlılıklar dikkate alınabilir. Bengi Öner (1993) bu kuramın çeviribilimde yarattığı dönüşümü şu sözlerle açıklar:

“Bu kuram sayesinde dikkatler çeviri sürecinden, süreci de içine alacak biçimde çeviri ürünlerine; çeviri sorunlarından, sorunu da içine alacak biçimde çeviri çözümlerine; kaynaktan, kaynağı da içine alacak biçimde ereğe; eşsüremlerle sınırlı bir bakış açısından, eşsüremleri de içine alacak biçimde artsüremlerle bir bakış açısına; kuralcı yaklaşımlardan, kuralcı yaklaşımları da içine alacak biçimde betimleyici yaklaşımlara yönelmiştir. Yani bu yaklaşım, ürün-, çözüm-, erek-odaklı, tarihsel, ilişkisel, işlevsel, devingen, dizgesel ve betimleyici bir yaklaşımdır” (s. 33).

Çeviri eleştirisinde ön plana çıkan bir başka kuram ise Alman çeviribilimci Hans J. Vermeer (1930-2010) tarafından öne sürülmüş olan “Skopos Kuramı”dır. Vermeer çeviribilime “skopos”, “uzman”, “çeviri metin” (“translatum”), “işveren” ve “metinlerarası tutarlılık” gibi kavramları getirerek erek odaklı ve işlevsel bir yaklaşım geliştirmiştir. Kuramcı bir kaynak metnin karşısında erek kültürde farklı amaçlarla birden fazla erek metin oluşabileceği, erek metnin işlevinin bir “uzman” olan çevirmen tarafından belirleneceğinden bahseder. Bu kurama göre çevirmen, “bir çeviri metnin erek kültür üzerinde nasıl etkileri olacağını ve bu etkilerin kaynak metnin kaynak kültür üzerindeki etkileri ile karşılaştırıldığında ne derecede farklılıkların ortaya çıkacağını önceden kestirebilmesi” gereken sorumluluk sahibi bir uzmandır (Vermeer, 1989, s. 176). Skopos kuramının ortaya koyduğu şekilde, çeviri eleştirisi de kültürlerarası bir uzman olarak çevirmeni, kaynak ve erek metnin işlevini, çevirideki amacı görmezden gelmediğinde betimleyici ve çözüm odaklı olabilir.

Çeviri eleştirisine yön veren ve betimleyici ve dizgeci olma amacındaki yöntemlerden belki de en önemlisi de Raymond van den Broeck (1985) tarafından yazılan “Second Thoughts on Translation Criticism: A Model of Its Analytic Function” (“Çeviri Eleştirisine Yeni Bir Bakış: Çeviri Eleştirisinin Analitik İşlevi Üzerine Bir Model”) adlı çalışmada yer alır. Van den Broeck’ün önerdiği bu model değer yargılarının çeviri eleştirisinde önemli bir rol oynadığını reddetmez. Ancak nesnel olabilmek adına “çeviri eleştirisinin ve incelemesinin sistematik bir model” olması gerektiğinden bahseder (Brock, 1985, s. 55). Çeviri eleştirisi için kaynak ve erek metinlerin karşılaştırmalı çözümlemesinin yapılabilmesi amacıyla üç aşama belirler. İlk aşamada kaynak metinde yer alan sözcük, tümce yapısı, dilsel farklılıklar, söz sanatları, yazım, mecaz, izlek, noktalama işaretleri gibi birimler incelenir ve ikinci aşamada bunların erek metinle karşılaştırılması yapılır. Erek metindeki sapmalar zorunlu olabileceği gibi tercihe bağlı da olabilir. Karşılaştırmada metinsel yapılarla birlikte, yazınsal dizgeler, erek okur kitlesi, çevirmen kararları, tercihleri ve politikası da dikkate alınarak bir çözümleme yapılır. Buradaki amaç iki metin arasında gözlemlenebilir bir olgu olarak ““olgusal eşdeğerliğin” (“factual equivalence”) derecesini” belirleyebilmektir (Brock, 1985, s. 58). Brock’un yönteminin bu aşamasında “yeterlilik”, “kabul edilebilirlik”, “deyiş kaydırma”, “betikbirim” (texteme) kavramları doğrultusunda incelemede bulunulur. Üçüncü aşamada ise, kaynak ve erek metinler arasındaki farklılıklar betimlenir. Bu şekilde Brock, çeviri metinlerdeki hataları saptamak yerine, onların nedenleri ve nasıl oluştuklarına yönelik tespitlerde bulunmak amacındadır. Fakat en önemlisi de eleştirinin, çevirmenin öncül normlarını, çevirmenin çalışma koşullarını görmezden gelmemesidir. Eleştirinin ancak o zaman eleştirisinde nesnel olabilecektir. Bununla birlikte, “eleştirinin asla kendi öncül normlarıyla çevirmeninkilerini karıştırmamalıdır” (Brock, 1985, s. 60-61).

Broeck'un betimleyici modelinden de anlaşılacağı üzere, günümüzde çeviri eleştirisinde öznel olmama gayesi ön plana çıkmaktadır. Geçmiş yıllarda çeviri eleştirisinde gelişi güzel, nesnellikten uzak, tanımlayıcı, öznel, yüzeysel, sözcük düzeyinde yanlış avcılığı yapan, aşırı kuralcı, belli bir yöntemle dayanmayan yaklaşımlar görülmektedir. (Aksoy, 2002, s. 165; Göktürk, 2010, s. 91). Böyle bir bakış açısıyla yapılan eleştiriler çoğunlukla yıkıcıdır ve erek okuru da yönlendirir. Çevirmene ve erek metne, bazen yazarına, yayın evine ve hatta metin türüne yönelik olumsuz algıların oluşmasına neden olabilir. Metne yönelik ilginin azalmasına, erek metnin daha az okunmasına yol açabilir ve ticari açıdan yayınevleri için hem saygınlık hem de maddi kayıp anlamına gelebilir. Fakat bütün bunların ötesinde temellendirilmemiş, soyut ve yüzeysel kalan çeviri eleştirisi çeviri pratiğinin gelişmesine de katkı sağlamaz. Tam tersi olarak, çok sık rastlanmasa da eleştiri dikkat çekerek metne yönelik ilginin artmasına ve metnin daha çok satmasına yol açabilir.

Her ne kadar çeviri eleştirisine yön veren bütün kuramlara ve kuramcılara bu çalışma kapsamında değinilemese de, yukarıda yer verilen kuramlardan da anlaşılacağı üzere, 1970'ler ve sonrasında erek odaklı, betimleyici, soyut ve yüzeysel olmayan, işlevsel, nesnel, çeviri gerçekleri üzerine temellenen ve yapıcı bakış açıları ön plana çıkmıştır. Kalıp düşüncelerin altında uzun yıllar boyunca bir yargılama sürecine dönüşmüş olan çeviri eleştirisi, günümüzde çeviri gerçekliğini birçok yönüyle ele alan, çeviri kuramlarından beslenen bilimsel ve nesnel bir boyuta bürünmüştür. Aksoy'un (2002) da belirttiği gibi, çeviri eleştirisi "öznel zevklerin, sezilerin, beğenilerin bir aktarımı olmaktan çıkmıştır" (s.165). Ancak böyle bir çeviri eleştirisi yapıcı, çeviri gerçeklerini yansıtmada ise etkili olabilir ve çeviri pratiğinin geliştirilmesine önemli bir rol oynayabilir.

3. August Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm*'inin Türkçe Serüveni

Çalışma kapsamında incelenen metnin Türkçedeki serüvenini daha açık görebilmek amacıyla Almaca özgün metnine (KM-1), çalışmada ara dil çevirisine kaynak oluşturan İngilizce çevirisine (KM-2), ilk erek metnine (EM-1), iki cilt halinde yayınlanan yeniden basımına (YB-1), tekrar basılan metnine (YB-2), başka bir çevirmen tarafından çevrilen yeniden çevirisine (YÇ) ve bu çevirinin başka bir yayınevi tarafından yeniden basımına (YB-3) ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 1: August Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm*'inin Türkçe Serüveni

KM-1	(1879/1985). <i>Die Frau und der Sozialismus</i> . Berlin Bonn: Verlag J. H. W. Dietz Nachf GmbH.	564s
KM-2	(1879/1910). <i>Woman and Socialism</i> . (Trans. Meta L. Stern). Jubilee, 50th Edition. New York: Socialist Literature Co.	500s.
EM-1	(1935). <i>Kadın ve Sosyalizm</i> . (Çev. Sabiha Zekeriya Sertel). Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı, Sayı 33. İstanbul : Takvim Gazete Matbaa Kütüphane.	404s.
YB-1	(1966). <i>Kadın ve Sosyalizm</i> . (Çev. Sabiha Zekeriya Sertel). 1. Cilt . Ankara: Toplum Yayınları.	121 s.
	(1966). <i>Kadın ve Sosyalizm</i> . (Çev. Sabiha Zekeriya Sertel). 2. Cilt . (Enver Dinçer'in "Türk Toplumunda Kadın Sorunu" adlı bölümü ile birlikte) Ankara: Toplum Yayınları.	144s.+50s.
YB-2	(1975/1977). <i>Kadın ve Sosyalizm</i> . (Çev. Sabiha Zekeriya Sertel). Ankara: Toplum Yayınları.	283s.

YÇ	(1991/1996). <i>Kadın ve Sosyalizm. Tam Metin</i> (Çev. Saliha Nazlı Kaya). İstanbul: İnter Yayınları.	511 s.
YB-3	(2013). <i>Kadın ve Sosyalizm.</i> (Çev. Saliha Nazlı Kaya). İstanbul: Agora Kitaplığı	560s.

3.1. Kaynak Metin ve İlk Erek Metin Üzerine

August Bebel'in en önemli eseri olarak görülen *Kadın ve Sosyalim* ilk kez 1879 yılında özgün dili olan Almanca'da *Die Frau und der Sozialismus* adıyla yayınlanmıştır. İşçi sınıfı ve kadın özgürlük mücadelesinin Almanya'da önemli bir simgesi haline gelen yazar Bebel'in bu eseri, insanlığın kurtuluşunu, kadının kurtuluşunda bulur. Ataerkil düzende kadın sorununu ele alarak kadın erkek ilişkilerini derinlemesine sorgular. Günümüzde de artık kadın özgürleşme mücadelesinde neredeyse bir klasik olarak kabul edilen eser 30 bölümden ve 564 sayfadan oluşmaktadır. Eserin her bir bölümü kadına yönelik farklı bir konuyu ele alıp geçmişte ve günümüzde kadının durumunu irdelemesi bakımından kadına yönelik bir eser olarak görülse de, aslında mücadele veren erkekleri de dışarıda bırakmaz ve insanlığa dair ne varsa onlardan eşitlik vurgusuyla söz etmeyi amaçlar.

Metin Türkçeye ilk defa 1935 yılında *Kadın ve Sosyalizm* adıyla çevirmen Sabiha Zekeriya Sertel tarafından çevrilerek Takvim-Gazete Matbaa Kütüphanesi tarafından basılmış ve "Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı" kapsamında yer almıştır. 404 sayfadan oluşan bu metin, kaynak metnin özgün dili olan Almancadan değil, İngilizce'den çevrilmiştir. Bu çeviriye kaynak oluşturan metin 500 sayfa olarak 1910 yılında "Jübile" ve "50. baskı" vurgusuyla Amerika'da basılan İngilizce metindir (Bknz. Ekler: KM-2). Çevirmen Sertel metne bir ön söz yazarak çeviriye hem ara dilden yaptığını hem de çevirideki amacını açıklamıştır. Öncelikle çevirmenden kısaca bahsetmekte fayda vardır.

1895 yılında Selanik'te doğan Sabiha Sertel, gençlik yıllarında Batıcılık ve Türkçülük akımlarıyla yakından ilgilenmiş, *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe* adlı dergilerde yazılar yayımlamıştır. "Yazılarında kadın meselelerine eğilmiş, kadınların Osmanlı toplumundaki konumunu ele almıştır" (Karadağ, Bozkurt ve Alimen 2015, s.98). Eşi Zekeriya Bey ile evlendikten sonra İstanbul'a yerleşmiş ve toplumsal ve siyasi sorunları tartışabileceği ortamlarda bulunmuştur. "Zekeriya Sertel, "emperyalizme karşı vatan, yabancı sermayeye karşı millî burjuvazi" düsturuyla yola çıkarak 1919 yılında *Büyük Mecmua*'yı yayın hayatına sokmuş, Sabiha Sertel de bu dergide kadın hakları ve feminizm odaklı yazılar yayımlamıştır (Sertel, 1995, s. 93)" (Aktaran: Karadağ, Bozkurt ve Alimen 2015, s.98). Fakat savaş nedeniyle yayıncılık hayatları sekteye uğrayınca, çevirmen Sertel Halide Edip'in aracılığıyla kazandığı bir burs sayesinde Columbia Üniversitesi'ne gitmiştir. Orada Sosyal Çalışmalar Okulu'nda belli bir dönem eğitim almış ve August Bebel'in sosyoloji kurslarını burada takip etmiştir. 1923 yılında savaş bitince ülkeye dönen Sertel, bir yandan Çocuk Esirgeme Kurumu'nda çalışmış, diğer yayından da çeşitli yayıncılık faaliyetlerini yürütmüştür. Kadınlara ilgili sorunlara ve feminizme hayati boyunda ilgi duyan Sertel, 1920'li yılların ortalarında "değişmeyen tutarlı bir kuramsal çerçeveye sahip olmamasına rağmen, "kadın sorununa" sosyalist ve feminist bakış açılarının ideolojik bir birleşiminden yaklaştı" (Akanyıldız-Gölbaşı, 2016, s. 45).

Sertel, kadınların eğitim almalarını ve çalışma hayatında yer almalarını çok önemsemiştir. Bununla birlikte, topluma fayda sağlayabilmeleri için, iyi ve ahlaklı bir eş olma ve annelik gibi rollerin önemini de vurgulamıştır. "Kadınlar hem çocuklarını ülkelerine faydalı bireyler olacak şekilde yetiştirmekle hem de kamusal alanda yer almak ve meslek sahibi olmakla yükümlüdür. Kadınlara kamusal cinsel kimliklerini ön plana çıkarmamalarını ve ahlaklı olmalarını öğütlemiştir" (Karadağ, Bozkurt ve Alimen,

2015, s. 99). Bu yönüyle de kadın hak ve özgürlüklerini savunmasına rağmen, ataerkil düzenin düşüncelerini de terk edememiş gibidir. 1930'lu yıllarda yayın faaliyetleri kesintiye uğrayan Sertel, serbest çevirmenlik yapmaya başlamış ve hayatını bu şekilde kazanmaya çalışmıştır. *Kadın ve Sosyalizm* adlı eseri çevirmesi de tam bu yıllara denk gelir. 1935 yılında metni çevirdiğinde, Sertel "eserin yayınlanması için gerekli olan maliyeti karşılayamadı" (Akanyıldız-Gölbaşı, 2016, s.49). Çeviriden haberdar olan Haydar Rifat Bey'in eseri yayınlamayı teklif etmesiyle, ilk defa kadın sorunlarına yönelen ve sosyalist olan bir eser Türkçeye kazandırılmış oldu. Fakat 500 sayfa olan İngilizce metinden yapılan bu çeviri Türkçede 400 sayfaydı. "Kitabın önsözünde Sertel'in belirttiği üzere, İngilizce metnin istatistiklerin de dâhil olduğu beşte birini çevirisinden özgün metnin "çok uzun" olması nedeniyle çıkarmıştır" (Akanyıldız-Gölbaşı, 2016, s. 49). Bu sözlerden anlaşılacağı üzere Sertel, metnin bir bölümünü çıkarmış ve bilinçli olarak çevirmemiştir.

3.2. Yeniden Basımlar Üzerine

1966 yılında Toplum Yayınları tarafından yeniden basılan eserler, Sertel'in bu çevirisinin sadeleştirilerek iki cilde ayrılmış halidir (Bknz. Ekler: YB). İlk cilt on üç bölümden ve 121 sayfadan oluşmaktadır. Yazara ilişkin iki sayfalık tanıtım yazısı ve yazarın önsözü ana metne eşlik etmektedir. İkinci cilt on altı bölümden ve 144 sayfadan oluşmaktadır. Metnin iç kapağında kitabın ilk kez 1935 yılında çevrildiği ve çevirmen ile yayınevi bilgisi verildikten sonra yeniden basımla ilgili şu bilgiler verilmiştir:

"Bu çeviri, Toplum Yayınevinde asıyla karşılaştırılmış; dili günümüz Türkçesine uygun olarak sadeleştirilmiş ve iki kitap halinde yeniden bastırılmıştır. Toplum Yayınevi, sosyalist düşüncenin ülkemizde anlaşılıp yerleşmesi yolunda büyük emeği geçen sayın Sabiha Zekeriya Sertel'i saygıyla anar" (Bebel/(Çev.)S. Sertel, 1966, s. 2).

Bu sadeleştirme ve kısaltmayla birlikte Sertel'in 400 sayfalık çevirisi, iki ciltte toplamda 265 sayfaya düşmüştür. Toplum Yayınları ikinci ciltte bir ek metin ilavesi de yapmıştır. 50 sayfadan oluşan metin sosyolog Enver Dinçer tarafından yazılmış ve "Türk Toplumunda Kadın Sorunu" adlı bir incelemedir. İkinci ciltte, ana metinden önce çevirmen önsözüne de yer verilmiştir. Çevirmen Sertel, kendisini bu eseri çevirmeye iten sebepleri açıklarken öncelikle eserin diğer dillerdeki çevirilerinden bahseder. "Kadın ve Sosyalizm, August Bebel'in ünlü bir eseridir. Çinceye dek her dile çevrilmiştir. Ben İngilizcesinden ve ellinci basımından aldım. Yalnız Anglosakson ülkelerinde bir eserin elli kes basılması, o eserin ünü ve beğenilmesi hakkında yeter bir kanıttır" (Bebel/(Çev.)S. Sertel, 1966, s. 5). Daha sonra Amerika'da eğitim aldığı sırada sosyoloji kurslarına katıldığı Prof. Ogburn'un bu eserden övgüyle bahsedişinin kendisini etkilemiş olduğunu anlatır. Sertel de kitabı alır ve okur. Bu okuma süreci Sertel'in kendi sözleriyle şöyle gerçekleşir: "Türkiye'de henüz başlayan kadın değişmelerinin içinden çıkmış, dünyanın, kadınlarına en çok hak verdiği bir memleket gitmişim. Memleketimde kadına karşı gösterilen baskı ve sömürünün kinini taşıyordum. Bu kitabı böyle bir ruh hali içinde okudum" (Bebel/(Çev.)S. Sertel, 1966, s. 5). Sertel, eserden o kadar çok etkilenir ki "bütün dünyadaki kadının niçin, neden acı çektiğini, olaylarıyla, kanıtlarıyla ve tanıklarıyla gözünün önünde" görmüştür artık. (Bebel/(Çev.)S. Sertel, 1966, s.6). Eserin çevirisini yapmak ve kendi ülkesindeki kadınlarının da bu eseri okuyarak bilinçlenmesini istemek kendisi için kaçınılmaz hale gelmiştir. Sertel bu doğrultudaki amacını şöyle açıklar:

"Kadın sorununu, hala emperyalistlerin ve kapitalistlerin ellerinde bir kukla gibi oynattıkları kadın örgütlerine, bir uçurtma kuyruğu gibi, yapışarak savunduklarını sanarlara, gerçek hastalığın nerede olduğunu, kurtuluş hareketinde çıkarlarının hangi cephede bulunduğunu göstermek istedim. Evde, işde, makinede, dairede çalışıp sömürülen kadına, bu hayatın, kaderin alınına çizdiği bir damga

olmadığını, bu hayatı çıkarımın nerede olduğunu bilinçle kavradığı gün, kendisinin yıkmaya gücü olduğunu göstermek için çevirdim.” (Bebel/(Çev.)S. Sertel, 1966, s. 6).

Özetle, Sertel aslında kadınların bir araya gelmesi ve kendi güçlerini fark etmeleri için çeviriyi bir araç olarak görmektedir. “Sertel, doğrudan Marksizmi savunduğu dönemde Augusto Bebel’in *Kadın ve Sosyalizm* kitabından etkilenmiş ve 1935 yılında kitabı Türkçeye çevirmiş. Bu dönem savunduğu düşüncelere göre kadınların esaretinin nedeni erkekler değil toplumdur; kadınların haklarını korumak için teşekküllere değil ezilen kadınların birlikte hareketine gerek vardır” (Sancar; 2014, s.108). Ancak Sertel’in çevirisinin Toplum Yayınları tarafından yapılan yeniden basımı neredeyse yarı yarıya kısaltılmış ve sadeleştirilmiştir bir metindir. 1975 yılında Toplum Yayınları aynı metni bu defa iki cilt değil de, tek cilt ve 283 sayfa olarak yeniden basmıştır. Aynı şekilde sadeleştirilmiş bir metin ve sonuna ilave edilmiş bir metin de bulunmaktadır. Sadeleştirilmelerin hangi amaçla ve nerelerde gerçekleştirildiği belirtilmezken, genç bir sosyologun, bir araştırmacının metninin ilave edilmesi de ilginçtir. Yayınevi sosyolog Enver Dinçer’in “Türk Toplumunda Kadın Sorunu” incelemeyi sunmalarındaki amacı “okurlarımıza batı ülkeleri ve ülkemiz kadınlarının karşılaştıkları sorunları ve içinde buldukları koşulları tarihin akışı içinde okumak olanağı vermek” olarak ifade eder. (Bebel/(Çev.)S. Sertel, 1966, s. 2). İncelemenin sonuna bir bibliyografya da ekleyerek, kadın sorunlarıyla ilgili çalışma yapmak isteyenler için bir kaynakça sunar. Buradan hareketle, yayın evinin kadın sorunları konusunda hem yabancı bağlamı hem de Türkiye bağlamını bir araya getirerek okura sunma yönünde bir amacı olduğu savlanabilir.

3.3. Yeniden Çeviri Üzerine

1991 yılında çevirmen Saliha Nazlı Kaya tarafından yeniden çevrilen metin sade bir kitap kapağı tasarımıyla ancak bu kez “Tam Metin” vurgusuyla İnter Yayınlarından çıkmıştır (Bknz. Ekler: YÇ). Otuz bölüm, yirmi beşinci baskıya önsöz, otuz dördüncü baskıya önsöz ve ellinci baskıya önsöz ile birlikte toplamda 511 sayfadan oluşan bu yeniden çevirinin iç kapağında, çevirinin dili Almanca olan kaynak metinden yapıldığı ve bu metne ilişkin basım bilgileri göze çarpmaktadır. Çevirmen adı yan sayfada verildikten sonra altı sayfadan oluşan “Yayıncı Notu” adlı bir yan metin, ana metinden önce okurların dikkatine sunulmuştur.

Yayıncı notu, doğrudan okura seslenmekte ve Toplum Yayınları’ndan çıkan Sertel’in çevirisinin “çeviri” olmadığını, ancak “bir özet” olduğunu belirtip çeviriler arasında sayfa sayısı kıyaslaması yaparak söze başlamaktadır.

“Değerli okuyucu,

Elinizdeki bu kitap, daha önce Toplum Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Türkçeye “kazandıran” Sabiha Zekeriya Sertel önsözünde, İngilizce’den, ellinci baskıdan çevirdiğini söylemektedir. Sertel’in kitabı, A. Bebel’in “Kadın ve Sosyalizm”inin bir çevirisi değil, olsa olsa bir özetidir: Orjinalde 564 sayfa olan kitap, S. Sertel’in çevirisinde 271 sayfaya düşmüştür” (Bebel/(Çev.)S. N. Kaya, 1996, s. 5).

Yayınevi bu sözlerinin ardından Sertel’in çevirisini “bir özet” olarak nitelendirmesini açıklayacak şekilde kısaltma, özetleme ve atlamalara ilişkin bilgiler verir. Bunların bir listesini okura sunmadan önce de, bu tür uygulamaların “çevirmen ideolojisinden” kaynaklanmış olduklarını düşündüğünü de eklemeyi edemez:

“Sertel’in çevirisinde, hemen hemen tüm bölümlerde kısaltma, özetleme ve atlamalar mevcuttur. 90 civarında istatistik tablolunun tümüne yakını hiçbir açıklama yapılmaksızın çeviriye alınmamıştır. Onbirinci Bölüm – “Evlenme Şansı” tümüyle atlanmıştır. S. Sertel, bir sonraki bölümü onbirinci

bölüm olarak vermiş, dolayısıyla 30 bölümden oluşan kitap çeviride 29 bölüme inmiştir. Diğer bölümlerde de özetleme ve kısaltmaların yanısıra, bazı altbaşlıklar tümüyle atlanmıştır.

“Bunların hangi nedenlerle atlanmış olduğunu, çevirmenin hangi ölçütü temel aldığı bilmiyoruz. Fakat, atlanan bölümlerin önemli bir bölümünün geçmişteki ve günümüzdeki cinsler arasındaki ilişkiler ve ahlak anlayışı ile uğraştığı olgusu, bu bölümlerin atlanmasının hiç de tesadüfi olmadığı, bunun altında ideolojik nedenlerin yattığı kanısını uyandırmaktadır. Çeviride atlanan bölüm ve altbaşlıkların dökümü şöyledir.”

Yayınevi notunda atlanıldığı düşülen bölümlere ilişkin verilen listenin ardından Sertel'in çevirisine ilişkin tespitlere geçilir. Kitabın “çeviri yanlışları ile dolu” olduğunu, çeviri hataları yapıldığını ifade eder. Erek metinden bu yönde örnek sunulur:

“Bu eksikliklerin yanısıra, kitap çeviri yanlışları ile doludur. Bunlara bazı örnekleri ekte okuyucunun bilgisine sunuyoruz. Çeviri yanlışlarının önemli bir bölümü Bebel'in eserindeki düşüncelerin kavranmamasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki, geçmişteki kadın-erkek ilişkilerine bugünün egemen ahlak anlayışıyla yaklaşıldığını sergileyen çeviri hataları yapılmıştır. Buna en çarpıcı örnek, insanlığın geçmişte yaşamış olduğu “kualsız cinsel ilişkiler dönemi”nin, “cinslerin genel karışıklığı durumu”nun Sertel'in çevirisinde “fuhuş” ile eşitlenmesidir.” (Bebel/(Çev.)S. N. Kaya, 1996, s. 6).

Dahası Sertel'in “fuhuş” olarak çevirdiği söz ile ilgili vardıkları yargıyı bir başka yazarın sözleriyle destekler yayınevi: “Bu bize, Engels'in “Ailenin Özel Mülkiyetinin ve Devletin Kökeni” adlı eserinde karşıtlarına verdiği yanıtı hatırlatıyor.” (Bebel/(Çev.)S. N. Kaya, 1996, s. 6).

Bu eserin “tam kapsamıyla” yayınlanmasının ve Türkçeye çevrilmesinin gururunu yaşadıklarını belirten yayınevi, okur için hazırladığı notunu yaklaşık dört sayfadan oluşan “Sabiha Zekeriya Sertel'in çevirisindeki çeviri yanlışlarına örnekler” ile sonlandırmaktadır. “Sertel'in Çevirisi” ve “Bizim Çevirimiz” şeklinde vurgulu olarak yazılan bir başlık altında karşılaştırmalar yapılan bu bölümden iki örnek aşağıdaki gibidir:

Örnek 1:

S. Z. Sertel'in Çevirisi	Bizim Çevirimiz
(Orijinal s. 174) Emekçi ailesinde kadınla erkek arasındaki ilişki daha iyidir. Çünkü her ikisi de aynı yolu izler... (Toplum Yay. 89)	İpin aynı ucunu çektikleri ve insana yaraşır bir gelecek için yalnızca tek bir çarenin: herkesi özgür insan yapan, temelden bir toplumsal değişim olduğunu ikisi de anladıkları oranda erkek ve kadın proleterler arasında daha iyi bir ilişki oluşur. (İnter Yay. s.171)

Örnek 2:

S. Z. Sertel'in Çevirisi	Bizim Çevirimiz
(Orijinal s.271) Kadınlar doğuştan muhafazakâr oldukları halde onlar bile anaerkil zamana dönmek istemezler.	Şimdiye dek genel itibarı ile o kadar tutucu olmuş olsalar da kadınların bile, geçmiş zamanların eski, dar patriyarkal ilişkilerine geri dönmeye hiç eğilimleri yoktur.

(Toplum Yay. s. 110)	(İnter Yay. s.260)
(Bebel/(Çev.)S. N. Kaya, 1996, s. 9)	

4. Bir Üst Eleştiri Çalışması

Çalışmanın bu bölümünde bir üst eleştiri çalışması geliştirmek adına, yeniden çeviriye “Yayıncının Notu” başlıklı yazısıyla çeviri eleştirisinde bulunan yayınevinin ana metinden önce sunduğu yan metin temel alınmaktadır. Çalışmada kaynak ve erek metinler arasında derinlemesine karşılaştırmalı bir çalışma yapılması amaçlanmamıştır. Söz konusu yan metne ilişkin yayınevinin eleştirel görüşlerini belirlemek ve çeviri değerlendirmesine ilişkin çıkarımlarda bulunmak amacıyla, yayınevinin notunda kullandığı sözcükler ve ifadeler üzerinde durulmaktadır.

Yayınevi notunun başlangıcında Sertel’in Toplum Yayınevi tarafından yayınlanan çevirisinin 271 sayfa ve orijinal metnin 564 sayfa olması nedeniyle bir “çeviri” olarak değil “olsa olsa bir özet” olabileceğini ifade eden bir yargıda bulunmaktadır (Bebel/(Çev.)S. N. Kaya, 1996, s. 5). Ancak, Sertel’in çevirisi diye odaklanılan metin Sertel’in çevirisinin Toplum Yayınları’nca sadeleştirilmiş ve kısaltılmış bir yeniden basımıdır. Üstelik Toplum Yayınları bunu, yeniden basılan eserin iç kapağında da belirtmektedir. Sertel’in 1935 yılında yaptığı çeviri 404 sayfa olarak Takvim Gazete Matbaa Kütüphane tarafından basılmıştır. Sertel eserinde yer alan istatistik tabloları, metnin çok uzun olması itibarıyla yer vermediğini ve metnin beşte birini böylelikle çıkarmış olduğunu zaten belirtmiştir. Ancak İnter Yayınevinin iddia ettiği gibi yarısından fazlası çıkarılmış ve çeviri bir özet haline gelmiş değildir. İnter Yayınları bu hususta Toplum Yayınevinden çıkan kısaltılmış ve sadeleştirilmiş bir yeniden basım odaklanmıştır. İlk erek metnin varlığından ya habersizdir ya da onu göz ardı etmiş gibidir. Bu durum bir çelişki yaratmış, yapılan eleştirinin çıkış noktasını da sorgulanır hale getirmiştir. Oysa çeviri eleştirisi yapılırken kaynak metnin çözümlenmesi ve eleştirilecek erek metnin detaylıca irdelenmesi sonucunda çeviri gerçeklerinin ortaya koyulması en önemli adımdır.

Yayınevi notuna “Sertel’in çevirisinde, hemen hemen bütün bölümlerde kısaltma, özetleme ve atlamalar” bulunduğunu sözleriyle devam ederken, özellikle Sertel’in çevirisi ifadesini kullanmakta ve dikkatleri doğrudan çevirmene yöneltmek istemektedir (Bebel/(Çev.)S. N. Kaya, 1996, s. 5). Çünkü devamında atlanılan bölümlerin cinsler arası ilişkiler ve ahlak anlayışı ile ilgili olmasının bir tesadüf değil, “ideolojik nedenlere” dayanabileceğini ifade etmektedir. Bu ideoloji de çevirmen ideolojisidir. Çevirmene yönelik bu eleştiri, Sertel’in çevirisi olan ilk erek metne değil de, yeniden basım üzerine yapılmış olması nedeniyle çelişki barındırmaktadır. Ayrıca çevirmen ideolojisinden söz edilirken, bu ideolojinin ne olduğu, çevirmenin nasıl bir tutum sergilediği veya çevirmene ilişkin çeşitli bilgilere yer verilmemesi yine bu eleştirinin temellerini sorgulatmakta, nesnel olup olmadığını düşündürmektedir. Nitekim “ideoloji” ve “özet” gibi sözlerle yapılan keskin ve yıkıcı çıkarımlarda bulunmadan önce çeviri metne ve çevirmene ilişkin derinlikli bilgiye sahip olmak ve bunu eleştiriye yansıtmak çeviri eleştirisinin de kapsamlı ve öznellikten uzak olmasını sağlar.

Yayınevi notunu “eksikliklerin yanı sıra, kitap çeviri yanlışları ile dolu” sözleri ve kitabın “çeviri hataları” barındırdığı, üstelik “bunların önemli bir bölümünün Bebel’in eserindeki düşüncelerin kavranamamasından kaynaklandığını” ifade ederek sürdürmekte ve sözlerini çeviri örnekleriyle birlikte başka bir yazardan alıntılıdığı sözlerle desteklemeye çalışmaktadır (Bebel/(Çev.)S. N. Kaya, 1996, s. 6-7). Yayınevinin eleştirel görüşlerini oluştururken kullandığı dilin “hata” ve “yanlışlar” ifadelerini içermesi, çevirmenin “kavrayamamış” olduğu yönündeki olumsuz görüşleri, geçmiş yıllarda çeviri

eleştirisine hâkim olan “hata avcılığının” bu çeviri eleştirisinde de sürdürüldüğü izlenimini uyandırmaktadır. Aynı zamanda bu tutum, kuralcı yaklaşımların izlerini taşımaktadır.

Yayıncının notu “Sabıha Zekeriya Sertel’in çevirisindeki çeviri yanlışlarına örnekler” ifadesi altında “S. Z. Sertel’in Çevirisi” ve yanına “Bizim Çevirimiz” başlığını koyarak karşılaştırmalı olarak iki erek metinden örneklere yer vermektedir. Burada dikkat çekici olan çeviri yanlışları söz konusu olduğunda verilecek örnekler için başlıkta çevirmen adı kullanılarak çevirilerin sunulması ve hatta vurgulu bir şekilde yazılması, ancak karşısındaki erek metnin çevirmenini belirtmeden “bizim çevirimiz” diyerek yayınevinin sahiplenici ve ön plana çıkararak bir tutum sergilemesidir. Bu durum, çeviri yanlışları söz konusu olduğunda o yanlışların sadece ve sadece çevirmenin sorumluluğunda görüldüğü veya olumsuzlukların çevirmene yüklendiği geleneksel düşünceyi anımsatmaktadır. Bu düşünceye göre, diğer durumlarda, örneğin çeviri akıcı olduğunda ve sorunsuz görüldüğünde, çevirmenin adına yer verilmeye gerek görülmez ve bu örnekte olduğu gibi sorumluluğu yayınevi üstlenebilir. Çeviri aracılığıyla gelecek olan saygınlığı da yazar ve yayınevi kazanabilir. Amerikalı çeviribilimci Venuti’nin çevirmenin görünürlüğüne/görünmezliğine odaklandığı *The Translator’s Invisibility* (1995) adlı eserinde de değindiği gibi “Çeviri ne kadar akıcı olursa çevirmen o kadar görünmez olur ve muhtemelen kaynak metnin anlamı ya da yazar daha görünür olur” (Venuti, 1995, s. 2). Bu durumda da, çevirmene yer vermeyen yayınevinin ön plana çıkma gayretinde olduğu düşünülebilir. Yayınevinin eseri “tam kapsamıyla Türkçeye kazandırmaktan gurur” duyduğunu ifade etmesi (Bebel/(Çev.)S. N. Kaya, 1996, s. 6) ve yeniden çevirinin kapağında dikkat çekici bir şekilde “tam metin” vurgusunu yapmış olması da buna işaret eder niteliktedir (Bknz. Ekler: YÇ.).

Bu bölümde daha sonra çeviri değerlendirmesinde bulunan yayınevi, Sertel’in çevirisi ve kendi yayınevlerinden çıkan çeviriyi karşılaştırırken, kaynak metne yer vermez. Kaynak metne ilgili bilgi, sadece o bölümün hangi sayfada olduğu belirtilerek verilmiştir. Çeviri yanlışları olarak sunulan karşılaştırmalı örnekler yine Sertel’in dilimize kazandırdığı ilk erek metne değil, Toplum Yayınlarının yeniden çevirisine dayanmaktadır. Kaynak metne ve erek metinlere yönelik bir çözümleme veya betimleme yapılmaz ve yalnızca karşılaştırmalı bir sunum yapılır. Bu durumda okur, var olduğu iddia edilen çeviri yanlışlarının ne olduğunu kendisi tespit edecek gibidir. Buradan da anlaşılacağı üzere, bir eleştirmen olarak yayınevi, çeviri değerlendirmesinde “yanlış” nitelime sıfatıyla kuralcı yaklaşımını sürdürmüş, ancak bir eleştirmenden bekleneceği şekilde ilk erek metne ulaşarak çeviri eleştirisini temellendirememiş, kaynak ve erek metin karşılaştırmasında çeviri gerçeklerine dayanan bir çözümleme yapmamıştır. Bu yönüyle de, çeviri eleştirisinin derine inemeyerek yüzeysel ve soyut kalmış olduğu ve çeviri eleştirisinde nesnel bir tutum sergilenememiş olduğu kanısına varılmaktadır.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, yayınevinin ortaya koyduğu çeviri eleştirisi, öncelikle çevirmene ve çeviri metne, daha sonra da yayınevine yönelik olumsuz düşünceleri içermekte ve kaynak metin ile erek metinlere ilişkin kapsamlı bir değerlendirme içermemektedir. Bu yöndeki çeviri eleştirileri yapıcı olmaktan ziyade yıkıcı nitelikte olur, çeviriye saygıyı azaltır. Ayrıca yapıcı çeviri eleştirilerinin yaygınlaşmasını olumsuz etkileyebilir. “Yapıcı bir çeviri eleştirisinin yokluğu, başarılı çeviri çabalarının kıyıda bucakta kalmasına yol açar.” (Göktürk, 2010, s. 91). Bu nedenle, çeviri eleştirmenlerinin çeviri metni yalnızca bir aktarım olarak görerek hata avcılığına sürüklenmekten kaçınmaları ve yapıcı çeviri eleştirilerine yönelmeleri faydalı olur.

Sonuç Gözlemleri

Çalışmanın araştırma nesnesi olan August Bebel'in *Die Frau und der Sozialismus* (1879/1985) adlı eseri, Türkçeye farklı dönemlerde çevrilmiş, hem sadeleştirilip hem de kısaltılarak başka bir yazara ait ek bir metin ile ayrı ayrı ciltler halinde yeniden basılmış ve son olarak "tam metin" vurgusu ile yeniden çevrilmiştir. Türkçe metinler çevirmen ön sözü ve yayıncı notu gibi çeviriye ilişkin düşünceleri ve tespitleri içeren yan metinlere de sahiptir. Bu bağlamda, çalışmada kitap kapağı, çevirmen ön sözü ve yayıncı notu gibi yan metinlerden yararlanılarak ilk erek metin, yeniden basımlar ve özellikle yeniden çeviriler arasında nasıl bir ilişki kurulduğu betimlenmeye çalışılmıştır. Metnin çeviri, yeniden basımlar ve yeniden çeviri yolculuğu, çalışmanın sorunsallarından biri olan yeniden çevirinin üstlendiği rolü de gözler önüne sermiştir. İlk erek metin uzunluğu nedeniyle kaynak metindeki bazı istatistiklerin atıldığı bir metindir. Yeniden basımlar sadeleştirilmiş ve erek kültüre özgü metinler eklenmiş yeniden basımlardır. Son erek metin ise "kaynak metne en yakın metin" ve "tam metin" olma iddiasıyla basılan bir yeniden çeviridir. Öyleyse son erek metin, yeniden çeviri olgusunun ortaya atıldığı "ilerleme", "tamamlanma", "kaynağa dönüş" savlarını doğrularken, aynı zamanda her yeniden çevirinin bir şekilde öncekiyle "yarış" halinde olduğuna yönelik düşünceyi de örneklendirir. Nitekim yeniden çeviride bulunan "yayıncının notunun", önceki çevirilerle yeniden çeviriyi karşılaştırmalı sunması, değerlendirmelerde bulunması, kendi çevirisini ön plana çıkararak tutumu ve "tam metin" vurgusunu çeşitli yerlerde yapması bu yarışın en çarpıcı işaretidir.

Söz konusu eserin Türkçe serüveni aynı zamanda çalışmanın ikinci sorunsalı olan çeviri eleştirisinin rolünü de sorgulatarak bir üst eleştiri çalışmasını gerekli kılmıştır. Metnin yeniden çevirisi yayıncının yeniden çevirideki amacını ve "tam metin" olma iddiasını gözler önüne seren, çeviri karşılaştırmalarından hareketle ilk erek metnin çevirmeni ile çevirisine yönelik eleştiride bulunduğu son erek metindir. Yayıncının ortaya koyduğu bu çeviri eleştirisinin, önceki çeviriyi bir "özet" olarak nitelendirmesi, çevirmenin "ideolojik" bir tutumunun olduğunu savlaması, "hatalarla dolu" ve "çeviri yanlışları" barındıran bir çeviri olduğunu söyleyerek doğrudan "çevirmenin çevirisi" ve "bizim çevirimiz" şeklindeki çeviri karşılaştırmasına yönelmesi, üstelik bu eleştirilerin ilk erek metin değil de, ilk erek metin olduğu düşünülen metinden hareketle yapılması eleştirinin çeviri gerçeklerine dayanmayarak temelsiz, yüzeysel, soyut ve öznel kaldığını düşündürmektedir. Dahası bir "hata avcılığı" ile birlikte çeviri eleştirisinde kuralcı bir tutum benimsendiği izlenimini uyandırmaktadır. Böyle keskin ve yıkıcı tutumlardan ziyade, nesnel, dizgeli, işlevsel, kapsamlı ve yapıcı çeviri eleştirilerine ihtiyaç vardır. Çünkü "Çeviri eleştirisi adına yürütülen yüzeysel yanlış doğru tartışmaları da, çok çok, çeviri yapıtlara saygıyı daha da azaltmakla kalır" (Göktürk, 2010, s. 91).

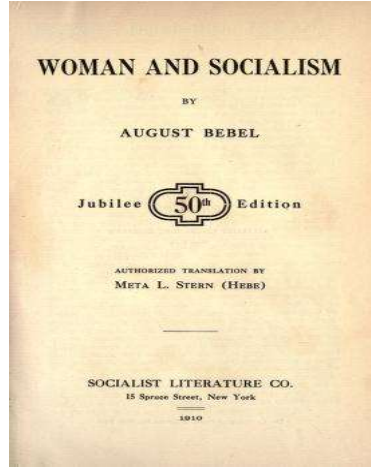
Kaynakça

- Akanyıldız-Gölbaşı, R. Ç. (2016). "An Alternative Voice: Sabiha (Zekeriya) Sertel as a Woman Translator and a Representative of Nascent Socialist-Feminist Culture Repertoire in the Early Republican Turkey". *Studia Filologiczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego*. Vol. 29(2), s. 33-56.
- Aksoy, N. B. (2002). *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Bebel, A. (1879/1985). *Die Frau und der Sozialismus*. Berlin Bonn: Verlag J. H. W. Dietz Nachf GmbH.
- Bebel, A. (1910). *Woman and Socialism*. (Çev. Meta L. Stern (Hebe)). Jubilee, 50th Edition. New York: Socialist Literature Co.
- Bebel, A. (1935). *Kadın ve Sosyalizm*. (Çev. Sabiha Zekeriya Sertel). Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı, Sayı 33. İstanbul: Takvim Gazete Matbaa Kütüphanesi.
- Bebel, A. (1966). *Kadın ve Sosyalizm*. (Çev. Sabiha Zekeriya Sertel). 1. Cilt. Ankara: Toplum Yayınları.

- Bebel, A. (1966). *Kadın ve Sosyalizm*. (Çev. Sabiha Zekeriya Sertel). 2. Cilt. (Enver Dinçer'in "Türk Toplumunda Kadın Sorunu" adlı bölümü ile birlikte) Ankara: Toplum Yayınları.
- Bebel, A. (1975/1977). *Kadın ve Sosyalizm*. (Çev. Sabiha Zekeriya Sertel). Ankara: Toplum Yayınları.
- Bebel, A. (1991/1996). *Kadın ve Sosyalizm*. Tam Metin (Çev. Saliha Nazlı Kaya). İstanbul: İnter Yayınları.
- Bebel, A. (2013). *Kadın ve Sosyalizm*. (Çev. Saliha Nazlı Kaya). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Bengi Öner, I. (1993). "Çeviri Eleştirisi Bağlamında Eleştirel Bilincin Oluşması ve Eleştiri, Üst-Eleştiri, Çeviribilim İlişkileri". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. İstanbul. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, Cilt 4, s. 25-50.
- Bensimon, P. (1990). "Présentation". *Palimpsestes*. c.13. s.4, s. ix-xiii.
- Berman, A. (1990). "La Retraduction comme Espace de Traduction". *Palimpsestes*. c.13. s.4, s. 1-7.
- Brisset, A. (2004). "Retraduire ou le Corps Changeant de la Connaissance. Sur l'historicité de la Traduction". *Palimpsestes*. c.15, s. 39-67.
- Gambier, Y. (1994). "La Retraduction, Retour et Détour". *Meta*. s.39.c.3, s. 413-417.
- Genette, G. (1997). *Paratexts, Thresholds of Interpretation*. (Çev. J. E. Lewin). Cambridge CUP.
- Göktürk, A. (2010). *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Holmes, J. S. (1972/2000). "The Name and Nature of Translation Studies". in Venuti, Lawrence (ed.), *The Translation Studies Reader* (pp. 172-185). London/New York: Routledge.
- Karadağ, A. B.; Bozkurt, E. ve Nilüfer, A. (2015). "Çeviri ve Yönlendirme: Sabiha ve Zekeriya Sertel'in Çeviri Çocuk Edebiyatı Eserleri". *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. Bahar, sayı 1. s. 93-112.
- Kujamäki, P. (2001). "Finnish Comet in German Skies - Translation, Retranslation and Norms". *Target*. c.13. s.1, s. 45-70.
- Paloposki, O. ve Riitta O. (2000). "The Domesticated Foreign". In. Andrew Chesterman, Natividad Gallardo San Salvador and Yves Gambier (Eds). *Translation in Context: Selected Papers from the EST Congress* (p. 373-390). Granada 1998. Amsterdam: John Benjamins.
- Pym, A. (1998). *Method in Translation History*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Susam-Sarajeva, Ş. (2003). Multiple-entry Visa to Travelling Theory: Re- translations of Literary and Cultural Theories. *Target*. c.15. s.1, s. 1-36.
- Tahir Gürçaglar, Ş. (2008). "Retranslation". In Routledge Encyclopedia of Translation Studies (p. 232-236). Mona Baker and Gabriela Saldanha (Eds). London and New York: Routledge.
- Taş, S. (2015). Yan-metinsellik ve Metinlerarasılık Odağında Yeniden Çeviriler: İki Distopik Roman. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Van den Broeck, R. (1985). "Second Thoughts on Translation Criticism". *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* (p. 54-62). Theo Hermans (Der). Londra: Croom Helm.
- Vanderschelden, I. (2000). "Why Retranslate the French Classics? The Impact of Retranslation on Quality". In *On Translating French Literature and Film II* (p. 8-11). Myriam Salama-Carr (Ed). Amsterdam: Rodopi.
- Venuti, L. (1995). *Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.
- Venuti, L. (2004). "Retranslations: The Creation of Value". In *Translation and Culture* (p.25-38). Katherine M. Faull (Ed). Lewisburg: Bucknell University Press.
- Vermeer, H.J. (1989). "Skopos and Commission in Translational Action". In Lawrence Venuti (2000) (Ed). *The Translation Studies Reader* (p. 221-232). London: Routledge.

EKLER

KM 2

YÇ

YB (Cilt 1 ve Cilt 2)

